

การปรากฏและการสูญสลายของกระจำปี เครื่องดนตรีแห่งราชสำนักสยาม*

The Emergence and Decline Kra Jap Pi as
a Musical Instrument of the Siamese Royal Court

สิปปวิชญ์ กิ่งแก้ว**

Sippavich Kingkaew

บทคัดย่อ

กระจำปีเป็นเครื่องดนตรีประเภทพินโบราณมีประวัติความเป็นมายาวนาน กระจำปีหรือพินได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดีย ผ่านชวาและขอมเข้าสู่ราชสำนักสยามในสมัยอยุธยา ใช้บรรเลงขับกล่อมพระมหากษัตริย์ในพระบรมมหาราชวัง กระจำปีมีจึงมีหน้าที่ใช้บรรเลงในวงมโหรีหลวง หรือที่เรียกอีกอย่างว่า วงมโหรีเครื่องสี่ อันประกอบด้วยเครื่องดนตรี ๔ ประเภท คือ ซอสามสาย กระจำปี ทับ และกรับพวง ซึ่งต่อมาเป็นแบบอย่างของวงมโหรีในยุคปัจจุบัน กระจำปีได้รับความนิยมอยู่ภายในราชสำนักสยาม จน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเรื่อง “การสร้างกระจำปีของนายบุญรัตน์ ทิพย์รัตน์” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พุทธศักราช ๒๕๕๗

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา ภาควิชาภาษาไทย สังคีต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เสื่อมความนิยมและเลิกบรรเลงไปในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงทำให้วิธีการบรรเลง และวิธีการสร้างกระจับปี่แบบโบราณขาดผู้สืบทอดไป

คำสำคัญ : พิณ กระจับปี่ วงมโหรี วงมโหรีเครื่องสี่ มโหรีหลวง

Abstract

Gra Jap Pi is a kind of ancient four-string lute with a long history. Gra Jap Pi or four-string lute was influenced by India through the Java and Khom civilizations. It entered the Siam royal household during the Ayutthaya Era, and it was used to serenade the King in the grand palace. Gra Jap Pi was played in royal Mahori ensembles or Mahori Quartets which consist of four musical instruments : Saw Sam Sai, Gra Jap Pi, Glong Thap, and Krap Phuang. Subsequently, this arrangement became a model for present-day Mahori ensembles. Gra Jap Pi had been popular in the Siam royal household until it lost popularity and was abandoned during King Rama V's reign. In consequence, the playing and the making of ancient Gra Jap Pi no longer have successors.

Keywords : Four-String Lutes, Gra Jap Pi, Mahori Ensemble, Mahori Quartet, Royal Mahori Ensemble

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มิ.ย. (๒๕๕๔) ๑๔๗

กระจับปี เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายใช้ดีด ในสมัยสุโขทัยมีชื่อเรียกว่า “พิน” กระจับปี หรือพินทำหน้าที่บรรเลงไปพร้อมกับการเล่นลำนำหรือเล่าเรื่องอันเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมของดินแดนสุวรรณภูมิ จนกระทั่งเสื่อมความนิยมลงไป ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และไม่มีการเล่นมาบรรเลงในวงมโหรีในยุคปัจจุบันเลย สาเหตุเนื่องจาก กระจับปีมีน้ำหนักมากและเสียงดังไม่มากพอที่จะเข้าร่วมกับวงดนตรีประเภทต่าง ๆ ได้ ในปัจจุบันกระจับปีมีการนำมาบรรเลงสาธิตเฉพาะแต่ในแวดวงวิชาการดนตรีเท่านั้น อีกทั้งรูปแบบวิธีการบรรเลงก็ได้เสื่อมสูญไปพร้อมกับองค์ความรู้ด้านการสร้างกระจับปี ปัจจุบันมีการอนุรักษ์สืบสานวิธีการบรรเลงกระจับปีและขนบการบรรเลงมโหรีหลวงในสถาบันอุดมศึกษาขึ้นนำแต่เพียงแห่งเดียวคือ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรากฏและการสูญสลายของกระจับปี บทบาทของกระจับปีทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ความหมายและที่มาของคำว่า “กระจับปี”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำ “กระจับปี” ดังนี้

น. เครื่องดนตรีประเภทดีด ลักษณะคล้ายพินมี ๔ สาย ตั้งเสียงต่างกันเป็น ๒ คู่ เดิมใช้บรรเลงในวงมโหรีเครื่อง ๔ และวงมโหรีเครื่อง ๖ ในสมัยอยุธยา ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ใช้จะเข้บรรเลงแทน (ช. จาก ป., ส. กจุบปี ว่าพินชนิดหนึ่ง; เทียบ ป., ส. กจุบปีว่า เต่า, อธิบายว่า ที่เรียกดังนี้เพราะมีรูปคล้ายเต่า)

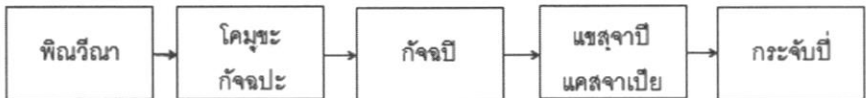
ความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๔ ข้างต้น คำกระจับปี มาจากภาษาชาวว่า “กัจจปี” ซึ่งมาจากคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตว่า “กจุบปี” แปลว่า เต่า จากที่มาดังกล่าวทำให้พอสันนิษฐานร่องรอยเบื้องต้นของคำว่ากระจับปีของไทยว่า น่าจะมาจากอินเดีย โดยผ่านชวามาอีกทอดหนึ่ง

อุดม อรุณรัตน์ (มปป. : ๑๐๑) ยังได้สันนิษฐานคำ “โคมุชะ” ซึ่งปรากฏในปรารภแผนกปัญหาในคัมภีร์มิลินทปัญหา ว่าน่าจะหมายถึง “พิน” ดังข้อความว่า “เมื่อกล่าวถึงชาวพนักงานประโคมด้วยเสียงดุริยางคนดนตรี กระจับปีขอแดร่งซัง” ดัง

๑๔๘ สิบปวิษณุ กิ่งแก้ว

คาถาบาลีว่า วรรณเขตติโคมุเขติ” คำ โคมุเข นี้ น่าจะหมายถึงพินโบราณชนิดหนึ่งที่มีรูปคล้ายกับหน้าของวัวจึงได้ชื่อว่า โคมุเข ต่อมาได้เรียกว่ากระจับปี ตามที่ชาวขวเรียกทั่ว กัจฉปี คำนี้ตรงกับภาษาบาลีและสันสกฤตว่า กัจฉป แปลว่า เต่า อุดม อรุณรัตน์จึงได้สันนิษฐานว่า โคมุเข ก็คือ กระจับปี โดยแต่เดิมกระพุ้งพินด้านหน้า คงทำเป็นรูปหน้าวัว ส่วนด้านหลังคงนูนคล้ายกระดองเต่า หรือกระพุ้งพินอาจทำด้วยกระดองเต่าก็ได้โดยด้านหน้าของกระดองเต่ามีรูปคล้ายหน้าวัว ดังนั้นโคมุเขก็คือกัจฉปีหรือกัจฉปีในภาษาขว และต่อมากงกลายเป็น แซสุจาปีหรือแคสุจาเปีย ในภาษาขอมเมื่อได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียผ่านขว ผู้วิจัยพบว่าพจนานุกรมภาษาเขมรปัจจุบันพบคำ “พิน” ออกเสียงเป็นภาษาเขมรว่า จาเปีย (จาปี) ซึ่งได้กลายเสียงจาก แซสุจาปีหรือแคสุจาเปีย แล้ว

จากหลักฐานดังกล่าว อุดม อรุณรัตน์ (มปป. : ๑๐๒) ได้สันนิษฐานสรุปที่มาของกระจับปีไว้ว่า พิน (วีณา) ก็คือ โคมุเข หรือกัจฉปะ ตามหลักฐานของพิน ต่อมากัจฉปะกลายเป็นกัจฉปี (กัจฉปี) ในภาษาขว และแซสุจาปี (แคสุจาเปีย) ในภาษาเขมร และกลายเป็นกระจับปีในภาษาไทยในที่สุด ดังแผนภูมิต่อไปนี้

อิทธิพลอารยธรรมอินเดียในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

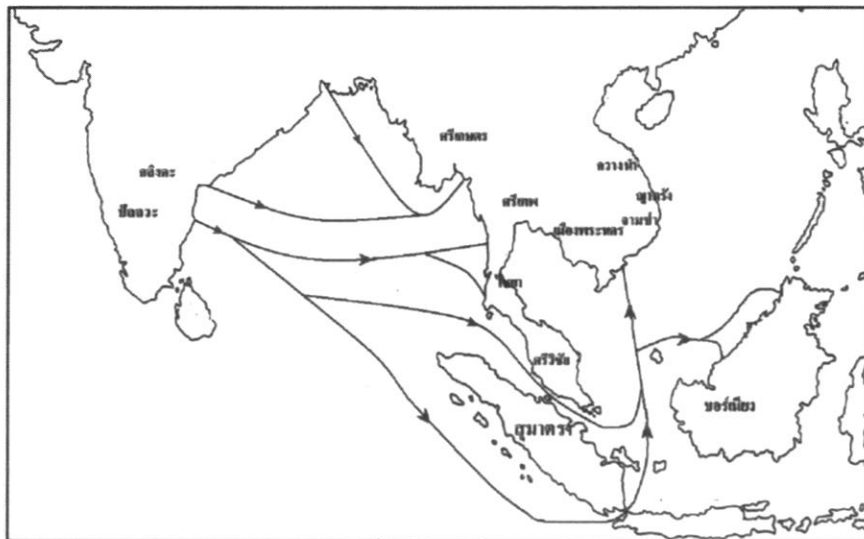
อินเดียติดต่อค้าขายกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งทางบกและทางเรือ ทางเรื่อนั้น อินเดียมีเมืองท่าสำคัญหลายแห่งทั้งทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก โดยสามารถข้ามทะเลอันดามันมายังฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรทางใต้ของไทยและคาบสมุทรของมาเลเซียได้ เมื่อมายังฝั่งตะวันตกของไทยก็ขึ้นบกที่ตะกั่วป่าหรือคลองท่อม จังหวัดกระบี่ หรือแล่นผ่านช่องแคบมะละกาไปอ่าวไทย จะเห็นว่าจากเมืองท่าของอินเดีย พ่อค้าชาวอินเดีย ชาวโรมัน และชาวกรีกสามารถติดต่อค้าขายกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างสะดวก หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าอินเดียได้เข้ามาเผยแพร่อารยธรรมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือโบราณวัตถุแบบอินเดียและแบบโรมันที่ขุดค้นพบ

ตามแหล่งโบราณคดีที่เป็นเมืองท่าโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่พม่าที่เมืองไบก่ถโน เวียดนามที่เมืองออกแก้ว ไทยบริเวณภาคกลางที่พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และเมืองจันเสน จังหวัดปราจีนบุรี ภาคใต้ที่เขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร แหลมโพธิ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เกาะคอเขา จังหวัดพังงา คลองท่อม จังหวัดกระบี่ จนถึงคาบสมุทรมลายูในมาเลเซีย และที่เกาะชวาและเกาะบาหลีในอินโดนีเซีย (ผาสุข อินทราวุธ ๒๕๕๕ : ๑๓๑)

ชาวอินเดียที่เข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นระลอก ๆ นอกจากเข้ามาทำการค้าขายแล้วก็ได้นำอารยธรรมต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมต่างชาติ เช่น กรีก โรมัน และเปอร์เซีย ก่อนเข้ามาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อารยธรรมสำคัญ เช่น ระบบการเมืองการปกครอง สถาบันกษัตริย์ ระบบสังคม ศาสนา ความเชื่อ ศิลปกรรม เทคโนโลยีและการผลิต วรรณกรรม ภาษาต่าง ๆ เช่น ภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี รวมทั้งการดนตรี

พ่อค้าชาวอินเดีย รวมทั้งนักบวชและพราหมณ์ที่เข้ามาค้าขายและเผยแผ่ศาสนา ก็ได้เผยแพร่อารยธรรมของอินเดีย และได้รวมตัวกันก่อกำเนิดอาณาจักรต่าง ๆ ขึ้นในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายอาณาจักรที่สำคัญ เช่น อาณาจักรฟูนัน (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑) อาณาจักรจามปา (พุทธศตวรรษที่ ๘-๒๐) อาณาจักรเจนละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔) อาณาจักรศรีเกชตร(พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔) อาณาจักรขอมสมัยพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘) อาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔) อาณาจักรศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘) และอาณาจักรหริภุญไชย (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘) เป็นต้น ดังภาพที่ ๑ แสดงเส้นทางอารยธรรมอินเดียสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จะเห็นว่ากลุ่มประเทศในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลต่าง ๆ จากอินเดียทั้งสิ้น รวมทั้งเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่าของไทย โดยมากก็ได้แบบอย่างมาจากอินเดีย เช่นเดียวกันรวมทั้งกลุ่มชนเขมร มอญ พม่า ชวา และมลายู เพราะฉะนั้น เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่าของกลุ่มชนเหล่านี้จึงคล้ายคลึงกัน ดังปรากฏให้เห็นได้ในทุกวันนี้

ภาพที่ ๑ ภาพแสดงเส้นทางอารยธรรมอินเดียสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ที่มา : ภาพนิตยสาร ๓ ศูนย์มานุษยวิทยา สิริธร (๒๕๔๒)

ความเป็นมาของพินและกระຈັบปีในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พินเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงมาแต่โบราณมีหลักฐานปรากฏทั้งในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ เช่น ภาพประติมากรรมนูนต่ำศิลปะอินเดียรูปเทพเจ้าทรงพิน พุทธศตวรรษที่ ๑๒ และด้านศาสนาพุทธได้ปรากฏในเรื่องมิลินทปัญหาซึ่งแต่งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๕๐๐ กล่าวถึงพระนาคเสนตอบปัญหาธรรมะแก่พระยามิลินท์เกี่ยวกับธรรมะโดยเปรียบเทียบข้อธรรมะกับพิน พินได้เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกับการรับอารยธรรมด้านอื่น ๆ และได้แพร่กระจายแล้วพัฒนาผ่านการผสมผสาน ปรับปรุงดัดแปลงทั้งด้านสัณฐานรูปแบบ และชื่อเรียกจากหลากหลายวัฒนธรรม หากจะพิจารณาที่มาของกระຈັบปีตามเส้นทางอารยธรรมอินเดียที่เข้ามาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็อาจสันนิษฐานได้ ๓ ประการ (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี ๒๕๓๑ : ๘๐-๘๕) ดังนี้

๑. อาจได้รับอิทธิพลกระຈັบปีจากอินเดียโดยผ่านทางพม่า

๒. อาจได้รับอิทธิพลกระจัดปี่จากอินเดียโดยผ่านทางชาวเข้าสู่เขมร

๓. อาจได้รับอิทธิพลกระจัดปี่จากอินเดียโดยผ่านทางชาว

นอกจากหลักฐานทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่แสดงว่าดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลเครื่องดนตรี และกระจัดปี่มาจากอินเดียดังกล่าวแล้ว บริเวณดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังพบหลักฐานประติมากรรมภาพปูนปั้นสมัยทวารวดีพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕ ที่เจดีย์เมืองโบราณ บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ประเทศไทย เป็นภาพแสดงการบรรเลงของนักดนตรีหญิง ๕ คนบรรเลงพิณเปี้ยะหรือพิณน้ำเต้า ๑ คน บรรเลงพิณ ๕ สาย ๑ คน ดีจิ่ง ๑ คน ดีกรับ ๑ คน และนักร้อง ๑ คน (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๓๕ : ๑๓๕) ดังภาพที่ ๒ และประติมากรรมภาพปูนปั้นรูปกัณทรพิณประดับที่ฐานประทักษิณด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์จุลประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ดังภาพที่ ๓ และภาพสลักหินนูนสูงในพุทธสถานบุโรพุทโธสร้างเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ มีเครื่องดนตรีที่ปรากฏคือพิณฮาร์พ พินน้ำเต้า พินลิทซ์ขลุ่ยสังข์ ฆ้อง กลอง ฉิ่งและฉาบยังพบทั้งการบรรเลงในลักษณะของการขับกล่อมและชบวนแห่ ดังภาพที่ ๔

ภาพที่ ๒ นักดนตรี ปูนปั้นประดับศาสนสถาน ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕

ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี

ที่มา : ศิลปวิทย์ กิ่งแก้ว (๒๕๕๕)

ภาพที่ ๓ กิณนรดีดพิณ ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครปฐมอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
ที่มา : ศิลปวิทยุ กิ่งแก้ว (๒๕๕๗)

ภาพที่ ๔ นักดนตรีกำลังดีดพิณที่พุทธสถานบุโรพุทโธ รวพุทธศตวรรษที่ ๑๔
ที่มา : เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (๒๕๕๗)

ภาพสลักรอบฐานเทวาลัยจันปีชวน บริเวณชาวภาคกลางใกล้พุทธสถานบุโรพุทโธ พุทธศตวรรษที่ ๑๔ แสดงภาพกิณนรกีรดีดพิณ ดังภาพที่ ๕ และภาพสลักนูนต่ำบนหินทราย พุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นรูปนักดนตรีถือพิณน้ำเต้าดีดร่วมกับเครื่องดนตรี

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มิ.ย. (๒๕๕๘) ๑๕๓

ชนิดอื่น ๆ ในกระบวนเฉลิมฉลองการบชนะสงครามของพระกฤษณะ ณ ระเบียงทางด้านทิศเหนือปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด ดังภาพที่ ๖

ภาพที่ ๕ กิณรกินรีตีตีพิณที่เทวาลัยจันทิปะวัน พุทธศตวรรษที่ ๑๔
ที่มา : เชษฐ ติงส์บุญลี (๒๕๔๗)

ภาพที่ ๖ ภาพนักรบตรีถิอพิณน้ำเต้าที่ระเบียงทางด้านทิศเหนือปีกตะวันออกของปราสาทนครวัด
พุทธศตวรรษที่ ๑๗
ที่มา : อุบล เทศทอง (๒๕๕๐)

๑๕๔ สิปวิชัย กิ่งแก้ว

นอกจากนี้หลักฐานเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ปรากฏคำว่า “วีน” หรือ “วีนนา” ในจารึกหลายหลัก เช่น จารึก K.263D ปราสาทพระอินทริโกสิย์ เสียมเรียบ พ.ศ. ๑๕๒๗ จารึก K.324A ปราสาทไล เสียมเรียบ พ.ศ. ๑๔๓๖ และ จารึก K.669C ปราสาทเป็นตัน และยังปรากฏคำว่า “ตุมมี วีน” หมายถึง ผู้บรรเลงวีนนา ในจารึก K.324A ปราสาทไล พ.ศ. ๑๔๓๖ (Jenner, 2009 : 459) อีกด้วย

จากหลักฐานข้างต้นกล่าวได้ว่าก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พบเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องดนตรีตระกูลพิณ และเครื่องประโคมต่าง ๆ ซึ่งล้วนได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียทั้งสิ้น

การปรากฏของพิณ มโหรี และกระจับปี่ ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน

ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันพบหลักฐานการปรากฏพิณในหลักฐานหลายประเภท เช่น ศิลาจารึก วรรณคดี หนังสือ ภาพประติมากรรม ภาพจิตรกรรม ฝาผนัง ฯลฯ หลักฐานดังกล่าวพบในดินแดนที่เป็นประเทศไทย ตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยาถึงสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนคำว่ากระจับปี่ และมโหรี พบหลักฐานในสมัยอยุธยาถึงกรุงธนบุรี เป็นต้นมา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สมัยทวารวดี

คำว่า “พิณ” ปรากฏในดินแดนที่เป็นประเทศไทยเป็นครั้งแรกมาแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) ดังภาพประติมากรรมปูนปั้นนักดนตรีหญิง ๕ คนซึ่งคนหนึ่งบรรเลงพิณห้าสายดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในศิลปะจารึกที่เกี่ยวกับพิณในยุคอาณาจักรขอมสมัยพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘) ที่ได้ขยายอำนาจเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยหลายหลัก เช่น

๑. **จารึกศักดิ์กอกธม ๒ พ.ศ. ๑๕๙๖** ฐปักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤต-เขมร พบที่ปราสาทเมืองพัว้ว ปราจีนบุรี กล่าวถึงพระเจ้าอุทยาทิตยวรมันที่ ๒ ทรงบริจาคเครื่องดนตรี ๕๐ ประเภทเช่น พิณ ฉิ่ง กลอง กังสดาล มฤทงค์ (ตะโพน) ดังข้อความด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๙-๓๐

คำจารึก

๒๙. สมุชิตตมณารีนำ ตนตรีทาสีขำศตม วัฒนาที่นำสเวนนำ
ศตัสวรรมนนรม

๓๐. กงสตาลมฤทงคาคติศุรยบายคานำ ศตารุทกม ทาสาทาสีสห
เสรณ ตริยครามาประบุรีตาะ

(จารึกในประเทศไทยเล่ม ๓ อักษรขอม
พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖, ๒๕๒๙ : ๑๙๔)

๒. จารึกศาลเจ้าเมืองลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ รูปอักษรขอมโบราณ
ภาษาเขมร พบที่ศาลเจ้าอำเภอเมืองลพบุรี กล่าวถึงการกัลปนาที่ดิน ข้าคน เครื่องใช้
ต่าง ๆ ถวายพระนารายณ์ รวมทั้งนางระบำ นักร้อง นักตืด นักสี ดังความบรรทัด
ที่ ๙-๑๒

คำจารึก

๙. รว กลปนา อญญ ๐ รว วระ กิ่งง สุรุ (ก)

๑๐. โกว ด มาน รุมมำ จมฺรยง กลปนา รุมมำ ๑ จมฺรย (ง ๑)

๑๑. ฤมิง ๑ โถมิง ๑ บมฺเร ด วระ กมฺรแดง อญ

๑๒. บรมวาสุเทว ปฺรติทิน ๐ เผล สุรุก วฺทาง

(จารึกในประเทศไทยเล่ม ๓ อักษรขอม
พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖, ๒๕๒๙ : ๒๕๕)

สมัยสุโขทัย

สมัยสุโขทัยมีเอกสารโบราณทั้งศิลาจารึกและวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิ
พระร่วง ที่ได้กล่าวถึง “พิน” ดังนี้

๑. ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๘๓๕ พบที่หน้าวัดมหาธาตุ จังหวัด
สุโขทัย จารึกด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๗-๒๐ กล่าวถึงชาวเมืองสุโขทัยว่าไปทำบุญออกพรรษา
ที่อรัญญิก ขณะกลับเข้ามาในเมืองผู้ร่วมขบวนแห่ต่างขับร้องประโคมดนตรีซึ่งประกอบด้วย
เครื่องตีและเครื่องดีดคือพิน ดังนี้

๑๗. ไธัญญิกพูน เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันแต่ไร่-
 ๑๘. ญิกพูนทำหัวลาน ดมบงคมกลองด้วยเสียงพาดเสียงพิ-
 ๑๙. ณ เสียงเลื่อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจัก-
 ๒๐. กมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อนเลื่อน เมืองสุ-
 (ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย, ๒๕๔๘ : ๔๔)

ภาพที่ ๗ จารึกพูนรามคำแหง พ.ศ. ๑๘๓๕ จารึกด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๗-๒๐
 ที่มา : ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย (๒๕๔๘ : ๔๒)

๒. ศิลาจารึกเขาสุมณกฎ พ.ศ. ๑๙๑๒ พบที่เขาวพระบาทใหญ่ อำเภอเมือง
 จังหวัดสุโขทัย ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๗-๒๑ กล่าวถึงงานฉลองรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมณกฎ ว่ามีดนตรีประกอบประกอบบรรำร้องด้วยเครื่องดนตรีมีพิน ช้องและกลอง
 ดังนี้

ภาพที่ ๘ จารึกเขาสุมณกฎ พ.ศ. ๑๙๑๒ บรรทัดที่ ๑๗-๒๑
 ที่มา : ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย (๒๕๔๘ : ๙๓)

๑๗. เล่นทุกชั้น

๑๘. ...ด้วยเสียงอัน

๑๙. สากูการนุชาอี-

๒๐. กตุรียาพาทยพิ-

๒๑. ณ้องกลองเสียง

(ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย, ๒๕๔๘ : ๙๔)

๓. ศิลปจารึกวัดพระยืน พ.ศ. ๑๙๑๓ พบที่วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๔-๒๗ กล่าวถึงกษัตริย์แห่งล้านนาคือพระเจ้ากือนา ขออาราธนาพระมหาสุมนเถระจากพระมหาธรรมราชาลิไทยที่ ๑ แห่งกรุงสุโขทัย เพื่อนำพระสารีริกธาตุและพระพุทธรูปศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ มาประดิษฐานยังเมืองหริภุญไชย ในชบวนแห่รับพระเถระและพระสารีริกธาตุ ปรากฏว่ามีเครื่องดนตรีที่ใช้ในการประโคม ได้แก่ พิณ ซ้อง กลอง ปี่สรโน (ปี่โชน) พิณณู (สันนิษฐานว่าเป็นปี่เสนาหรือเข่ง ที่ทำด้วยเขาวัวหรือเขาควาย) ทะเทียด (หรือสะเทียด เป็นกลองสองหน้าใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่งมือข้างหนึ่ง) กาหล (แตรวง) สังข์ กังสดาล (ระฆังวงเดือน) และมรทงศ์ (ตะโพน) ดังนี้

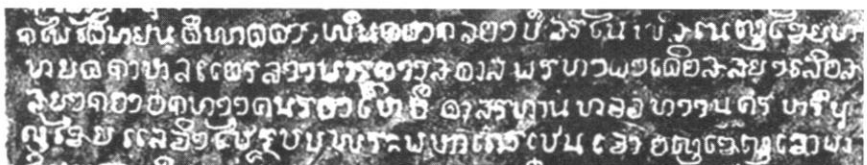
๒๔. กไม้ได้เทียน ตีพาทยดังพิณซ้องกลองปี่สรโน พิณณูชัย ทะ

๒๕. เทียด กาหล แตรสังข์มาน กังสดาลมรทงศ์ ดงเคียด เสียงเลศ

๒๖. เสียงก้อง อีกทั้งคนร้องให้อื้อดาสะท้านทั่วทั้งนครหริภุญ-

๒๗. ญชัยแล จึงไปรับพระมหาเถระเป็นเจ้า อัญเชิญเข้ามา

(ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย, ๒๕๔๘ : ๑๓๑)

ภาพที่ ๙ จารึกวัดพระยืน พ.ศ. ๑๙๑๓ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๔-๒๗

ที่มา : ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย (๒๕๔๘ : ๑๒๙)

๔. ศิลาจารึกบ้านงำเคียะ พ.ศ. ๑๙๒๒ พบที่เขาสโรวะในพระบรมมหาราชวัง ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๓-๓๖ กล่าวถึงบ้านงำเคียะสร้างพระพุทธรูปถวายวัด เมื่อฉลองพระมิตนตรีประโคน ประกอบด้วย พิน แตร สังข์ ดังนี้

๓๓. แล้วจึงหาภิษุสงฆ์ เกรานุเกรท้งเมืองหน้าคนมาไหว้วนนึ่ง

ในอา-

๓๔. วาสังคาสจ้งหันฉลองโอยทานไตรงิ้วรลองคับริษา-

๓๕. รถ้วนสรรพ สดับทรงธรรมท้งทสชาติอันไพเราะหนักหนา

๓๖. หา...พาทย^๑พินแตรสังข์พัลล^๒

(ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย, ๒๕๔๘ : ๓๘๙)

๕. ไตรภูมิพระร่วงหรือไตรภูมิภาพพระราชนิพนธ์พระมหารัชมราชาที่ ๑ ลีไทย แห่งกรุงสุโขทัย พ.ศ. ๑๘๘๘ มีข้อความที่กล่าวถึงคำว่า พิน ในสวรรณภูมิไว้หลายแห่ง นอกจากนั้นยังปรากฏอีก เช่น ตอนมนุสสภูมิ เมื่อกล่าวถึงผู้คนในทวีปต่าง ๆ ที่พระมหาจักรพรรดิราชาเสด็จแม่พระราชาอาณาเขตว่าล้วนร้องเล่นดนตรีต่าง ๆ อย่างสนุกสนาน

อันว่าชนทั้งหลายนั้นยินดีตรีสนุก็น้สุขสารสำราญบานใจแลชมขึ้นเห็นเรงดา
เกิงบรรจง มืองค้แต่งแ่งแผ่นดินชมเหล่นชมหัวแล้วแลร้องก้องร้องขับ เสียง
พาทย^๑เสียงพิน แตรสังข์ ท้งเสียงกลองใหญ่แลกลองราม กลองเล็ก แล
จิงแ่ง บัณเฑาะว์ เสนาะวังเวง ลางคนตีกลอง ตีพาทยฆ้อง ตีกรับสรรพ
ทุกสิ่ง ลางจำพวกดีดพินแลสีซอพุดอแลกันจิงริงรำ จั้ระบำเต้นเหล่น
สรรพนักคนทั้งหลาย สรรพดุริยดนตรีอยู่ครั้นเครง อลวลละเวงดั่งแผ่นดิน
จะกลม...

(พระมหารัชมราชาที่ ๑ ลีไทย, ๒๕๕๕ : ๑๑๐-๑๑๑)

จากตัวอย่างข้างต้นคำว่า “พิน” ที่ปรากฏในเอกสารโบราณสมัยสุโขทัย หมายถึงเครื่องดนตรีประเภทมีสายใช้ดีด เหมือนกับความหมายดั้งเดิม แต่ยังไม่มีความกระจับปี่และมโหรีเครื่องดนตรีอื่น ๆ ที่ปรากฏในสมัยสุโขทัย นอกจากพินแล้วยังพบกลอง (หลายขนาด) จิง แ่ง บัณเฑาะว์ ฆ้อง กรับ ซอ แตร สังข์ ปี่สรวิน กังสดาล

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มิ.ย. (๒๕๕๘) ๑๕๙

มรทงค์ พิสนัญ ฯลฯ

สมัยอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี

สมัยอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรีพบหลักฐานคำว่า “พิน” และพบคำว่า “กระจับปี” กับ “มโหรี” เพิ่มขึ้น ในหลักฐานต่าง ๆ เช่น วรรณคดีไทย แบบเรียนภาษาไทย ภาพจิตรกรรมในสมุดไทย และภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ยวนพ่ายโคลงดันสมัยอยุธยาตอนต้น

สยงพินสยงพาทยพ้อง	สวรสุม คู่แฮ
สยงคิตสยงแผคงจยร	จันแจ้ว
เกวรีระงมเกวรี	สยงลั่น ภาแฮ
สยงเกือบสยงก้องแกลั่ว	ให้หรรษา

(ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๔ : ๒๕๔)

๒. ศิริวิบุลยคติของหลวงศรีปริษา (เซ่ง) สมัยอยุธยาตอนปลาย

จัดแจงแต่งการเสร็จ ชักศพล่อกเข้าเมรุทอง เล่นงานแต่งการฉลอง
มโหรีสพครบสัตวาร

ฆ้องกลองก็ก้องกึก ครึกครื้นเพลงก็ครองขาน เสียงเพราะเสนาะ
หวานสท้านลั่นสนั่นดัง

พวกพราหมณ์ก็เป่าแตร เสกเซ่งเซ่ด้วยศัพทสังข์ ปี่พาทย์ระนาดทั้ง
ฆ้องประโคมอยู่ครั้นครอง

จิ้งจอกก็จับจ้าว ก้าวเปนท่าดูโง่เงา ม้าพอกก็ลั่นเพลง เหล่าพวกขอ
ก็ขอสี่

พวกพินธ์ก็ดินพิด เจ้าพวกฉาบก็ตบฉี พวกกรับก็ตบกรี่ เสนาะ
เสียงสำเนียงครวน

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๕ : ๔๒๘)

นอกจากจะมีคำว่า “พิน” ในสมัยอยุธยาแล้ว ยังปรากฏคำว่า “กระจับปี” และ “มโหรี” ในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาหลายเรื่อง แสดงให้เห็นว่า ได้นำกระจับปีมาแสดงแบบบรรเลงพิน (บรรเลงชนิดเดี่ยว) หรือบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ เช่น ขอ

๑๖๐ ศิลปวิชนู กิ่งแก้ว

สามสาย ชลุ่ม กรับพวง ทับ ซึ่งเป็นรูปแบบการผสมวงในสมัยอยุธยา เรียกวงประเภทนี้ว่า “วงมโหรี” ถ้ามีคำว่า “มโหรี” ปรากฏอยู่ ณ ที่ใดก็สามารถสันนิษฐานได้ว่าจะต้องมีเครื่องดนตรีประเภทสีและตีประกอบอยู่ด้วยเสมอ ดังปรากฏหลักฐานในวรรณคดีไทยในสมัยดังกล่าวต่อไปนี้

๑. จินตามณี ของพระโหราธิบดีสมัยอยุธยาตอนกลาง

นางข้าบาทเสียงแจ้ว	หึงใจ
ตามเพลงกลอนกลใน	ภาพพ้อง
มโหรีบรรเลงไฉน	ขอพาทย์
ทับกระจำปีก้อง	เร่งเร้าร่ายจนฯ

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๕ : ๔๗๓)

๒. บทละครเรื่องนางมโหรีราสมัยอยุธยาตอนปลาย

ไฉนจักจันเรไรร้อง	สนั่นมีก้องในพงพี
เสมือนเสียงปีไฉนในบุรี	เสมือนเสียงมโหรีเพราะวังเวง

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๕ : ๔๖๖)

อย่างไรก็ตาม ยังปรากฏคำ มโหรี และกระจำปี ในบทเห่ช้าลูกหลวงแบบกรุงศรีอยุธยาซึ่งแต่งเป็นกาพย์ ดังนี้

พระสุดถนอม	พร้อมด้วยมโหรี
โทนทับกระจำปี	เฉลิมศรีพระทูลกระหม่อมเอย

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๕๒ : ๒๕๗)

นอกจากนี้ยังพบภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทย สมัยอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรีที่ปรากฏภาพพิณ กระจำปี และวงมโหรี ซึ่งสอดคล้องกับวรรณคดีในสมัยดังกล่าว ดังนี้

๑. ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนกลางที่วังสวนผักกาด เป็นเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธองค์ทรงฉันปัจฉิมบิณฑบาต มีการบรรเลงดนตรี ประกอบด้วยกระจำปี ซอสามสาย และโทน ดังภาพที่ ๑๐

ภาพที่ ๑๐ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธองค์ทรงฉันปัจฉิมบิณฑบาต
ที่มา : http://www.andaman-amulet.com/2008/12/blog-post_7599.html

๒. ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย ปัจจุบันอยู่ที่ Bodleian Library, Oxford. ประเทศอังกฤษ ดังภาพที่ ๑๑

ภาพที่ ๑๑ ภาพพุทธประวัติจากสมุดไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย
ตอนปรินิพพาน พระอินทร์ตีตีพิณสามสายถวายพระพุทธเจ้า
ที่มา : Henry Ginsburg (2000 : 69)

๑๖๒ ศิลปวิชัย กิ่งแก้ว

๓. ภาพจิตรกรรมจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับหลวง สมัยธนบุรีตอนทำวตรฐแห่ง
สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ด้านทิศบูรพา เป็นใหญ่แก่คนธรรพ์ทั้งหลาย มีคนธรรพ์บรรเลง
มโหรีขับกล่อม ช้ายึดกระจำปี ขวาลือชอสามสาย ดังภาพที่ ๑๒

ภาพที่ ๑๒ สมุดภาพไตรภูมิฉบับหลวง สมัยธนบุรี
ที่มา : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (๒๕๔๒ : ๕๐)

๔. ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยวัดปากคลอง จังหวัดเพชรบุรี เล่ม ๑ เรื่อง
พระมาลัย สมัยอยุธยา แต่ไม่เกินสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นภาพนาง

ภาพที่ ๑๓ สมุดภาพวัดปากคลอง จังหวัดเพชรบุรี เล่มที่ ๑
เรื่องพระมาลัย
ที่มา : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (๒๕๔๒ :
๑๔๕)

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มิ.ย. (๒๕๕๘) ๑๖๓

อัครบรรเลงดนตรีในกระบวนเสด็จของพระโหราธิบดีศรีอาริย์เมตไตรย เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบด้วยกระจับปี่ (พิณ) ขลุ่ย และโหม่ง ดังภาพที่ ๑๓

สมัยอยุธยาและสมัยธนบุรีมีคำว่า “พิณ” “กระจับปี่” และ “มโหรี” แสดงให้เห็นว่าในสมัยดังกล่าวมีการนำกระจับปี่มาบรรเลงอย่างแพร่หลายแล้ว ทั้งยังเรียก “กระจับปี่” ว่า “พิณ” ตามความหมายที่ใช้มาแต่เดิม และเมื่อกล่าวถึงวงมโหรีในสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรีย่อมหมายถึงวงดนตรีที่ประกอบด้วย กระจับปี่ และซอสามสาย บรรเลงเป็นหลักอยู่ด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์พบคำว่า “พิณ” “กระจับปี่” และวง “มโหรี” เช่นเดียวกับสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี โดยพบในเอกสารหลายประเภททั้งในกฎหมาย วรรณคดีไทย ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทย และภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังปรากฏหลักฐานดังต่อไปนี้

๑. **กฎหมายเทียรบาล** เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าแผ่นดินและสถาบันกษัตริย์ซึ่งเชื่อว่ามีมาแต่สมัยอยุธยาแต่กฎหมายหมวดนี้ได้นำมาชำระรวมอยู่ในกฎหมายตราสามดวงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในที่นี้จึงขอจัดไว้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กฎมณเฑียรบาลได้กล่าวถึงกระจับปี่และมโหรีดังนี้

...อนึ่งในท่อน้ำในสระแก้ว ผู้ใดขี่เรือคฤ เรือพทุนเรือกูบและเรือมี
สาตราวุธ แลใส่หมวกคลุมหัวนอนมา ชายหญิงนั่งมาด้วยกัน อนึ่งทะเลาะตี
ด่ากัน ร้องเพลงเรือ เป่าปี่ เป่าขลุ่ย สีซอ ดิดจะเข้ **กระจับปี่** ดีโหม่งทับ ให้
ร้องนี้มัน อนึ่งพิริยหมู่แขกขอมลาวพม่าเมงมอญสุ่มแสงจันทน์จามชวานานา
ประเทศทั้งปวง แลเข้ามาเดินในท้ายสนมก็ดี ทั้งนี้ไยการขุนสนมห้าม
ถ้ามิได้ห้ามปรามเกาะกุมเอามาถึงศาลาให้แก่เจ้าน้ำเจ้าท่าแลให้นานา
ประเทศไปมาในท้ายสนมได้โทษเจ้าพนักงานถึงตาย...

และ

...เดือน ๑๒ การพิทธีตรองเปริยง ลดชุดลอยโคมลงน้ำ ตั้งระหา
ดอกไม้ในพระเมรุ ๔ ระหา หน้า ๒ โรง เสด็จลงเรือเบญจา ๕ ชั้น พระ
ธิด์ชั้น ๔ นั้นสมเด็จพระอรรคมเหสีแม่หยั่วเจ้าเมืองชั้น ๓ ลูกเธอชั้น ๒
หลานเธอชั้นหนึ่งพระสนมหม่อมชฎาใส่สุกหระาประธัมทั้ง ๕ ชั้น เรือปลา

๑๖๔ สิบปวิษณุ กิ่งแก้ว

ลูกขุนเฝ้าหน้าเรือเบญจา เรือตะเข้แถมทั้งสองข้าง ช้ายคนตรีขวามโหรี
ตั้งเรือเอนเป็นตั่งแพนโคมทุกลำ...

(ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐ : ๒๐๐)

๒. กาพย์คำกลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

คนธรรพ์ครั้นเห็นกรุงเกษตริย์ แจ้งรหัสให้เนตรดั่งบรรหาร
น้อมศิริโรตม์รับรสพจมาน แล้วจับพิณประสานลำเสียงครวญ
(เจ้าพระยาพระคลัง [หน], ๒๕๔๘ : ๒๘)

๓. กาพย์พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่

สมบัติสัตว์มนุษย์ครุฑา กลอกกลับอัปรา
เทวสมบัติชัชวาล
สุขเกษมเปรมปรีดีมาน อิมหันาสำราญ
ศฤงคารห้อมล้อมพร้อมเพรียง
กระจับปี่สีขอท่อเสียง ขับรำจำเรียง
สำเนียงนางพ้าน่าฟัง
(สุนทรภู่, ๒๕๒๙ : ๓๐)

๔. บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จะนั่งบรรทมไปก็ไม่หลับ แต่พลิกกลับสับสนอยู่บนที่
จึงเสด็จย่างเยื้องจรัส มาเล่นมโหรีสบาย
เรียกเอากระจับปี่มาทรงดีด กรายกริดรวนี้ว่าหนุนสาย
แต่งจรีตบิเดเบียนให้เหมื่อนชาย ทำเพลงใหญ่ย้ายเป็นหลายเพลง
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๗ : ๑๙๔)

๕. บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ไชยตอนที่ ๑ สังข์ศิลป์ไชยตกเหว พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เมื่อนั้น	ท้าวเสนากุญเกษมศรี
จึงตรัสสั่งทั้งสองเสนา	จงจัดแจงแต่งที่ปราสาทชัย
มโหรีปี่พาทย์ฆ้องกลอง	ทั้งบายศรีทองที่ทำใหม่
จ้วนนโชนหนังจดังไป	เตรียมไว้ให้เสร็จในเจ็ดวัน
แม้ว่าพระน้องกับลูกยา	มาถึงพาราจะทำขวัญ
ให้เล่นการมหรสพครบครัน	แต่ในวันนั้นเป็นฤกษ์ดี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๕ : ๕๐๖)

๖. พระอภัยมณีของสุนทรภู่

ทั้งสิ้นนางต่างรับค่านับน้อม	แล้วขับกล่อมกลอนประดิษฐ์พิสมัย
มโหรีเร่ยร้องทำนองใน	วังเวงใจแจ้วเสียงเมื่อเที่ยงคืน

(สุนทรภู่, ๒๕๑๗ : ๔๕)

อย่างไรก็ตาม ยังปรากฏคำ มโหรี และกระจำปี ในบทเห่ขับกล่อมลูกหลวงแบบกรุงรัตนโกสินทร์

เห่เยยเห่กล่อม	พระทูลกระหม่อมจะบรรทม
ข้าบาทขอบังคม	ขับประสมดนตรี
ฟังเสนาะเพราะสำเนียง	ประสานเสียงดีดดี
ขับไม้มโหรี	รายรอบพระกรงทอง

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๕๒ : ๒๕๗)

ส่วนภาพจิตรกรรมฝาผนัง และภาพจิตรกรรมจากสมุดไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏกระจำปี และวงมโหรี มีดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ภาพเหล่านางข้าหลวงในราชสำนักกำลังบรรเลงมโหรีในงานพระราชพิธีอภิเษกสมรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา พระพุทธบิดามารดา ดังภาพที่ ๑๔

ภาพที่ ๑๔ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ที่มา : ศิลปวิญญ์ กิ่งแก้ว (๒๕๕๕)

๒. ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยวัดปากคลอง จังหวัดเพชรบุรี เล่ม ๒ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่องพระมลัยและพระอภิธรรม ภาพนางอัปสร ๕ องค์ บรรเลงมโหรี ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ๕ อย่าง ได้แก่ กระจำปี่ ขลุ่ย ฉิ่ง กรับพวง และ โทน ดังภาพที่ ๑๕

ภาพที่ ๑๕ ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยวัดปากคลอง จังหวัดเพชรบุรี เล่ม ๒
ที่มา : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (๒๕๔๒ : ๑๕๗)

๓. ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยวัดพระรูป จังหวัดเพชรบุรี เล่ม ๑ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องพระอภิธรรมและเรื่องพระมาลัย เป็นภาพนางอัปสรพ้อนรำและบรรเลงดนตรีถวายเป็นพุทธบูชาพระจุฬามณีเจดีย์ เครื่องดนตรีมีกระจับปี่และซออสามสาย ดังภาพที่ ๑๖

ภาพที่ ๑๖ ภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยวัดพระรูป จังหวัดเพชรบุรี เล่ม ๑

ที่มา : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (๒๕๔๒ : ๒๕๕๖)

๔. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเครือวัลย์วรวิหาร สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระเจ้าห้าพระองค์เรื่องคุตติลชาดก เป็นเรื่องที่กล่าวถึงคุตติลผู้มีอาชีพตีตีพิณขับร้องเพลงเลี้ยงดูบิดามารดาที่ตาบอด ดังภาพที่ ๑๗

๕. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี เป็นการมสานงานจิตรกรรมเก่าสมัยอยุธยาและได้บูรณะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นภาพนางสนมกำลังขับกล่อมมโหรีให้แก่พญานาคในปราสาทเมืองบาดาล ดังภาพที่ ๑๘

ภาพที่ ๑๗ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเครือวัลย์
วรวิหาร

ที่มา : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๔๐ :
๑๓๑)

ภาพที่ ๑๘ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี

ที่มา : เมืองโบราณ (๒๕๕๔ : ๑๑๑)

๖. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน สมัยพุทธ
ศตวรรษที่ ๒๕ เรื่องคัณฑ์ณงุมารชาดก เป็นภาพคัณฑ์ณงุมารดีดพิณพิเศษ ดัง
ภาพที่ ๑๙

ภาพที่ ๑๙ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : สิบปวิชัย กิ่งแก้ว (๒๕๕๓)

จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้กล่าวมา ไม่พบคำว่า “กระจับปี” ในก่อนสมัยอยุธยา เลยทั้งในศิลาจารึก ประติมากรรมปูนปั้น จิตรกรรมฝาผนังและเอกสารโบราณต่าง ๆ แต่คำว่า “กระจับปี” เพิ่งมีปรากฏเป็นหลักฐานในสมัยอยุธยา เนื่องจากก่อนสมัยอยุธยา อาจจะเรียกเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายใช้ดีดทุกชนิดว่า “พิดน” พิดนที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยจึงอาจหมายรวมถึงกระจับปีด้วยเช่นกัน เพราะในสมัยอยุธยาในเอกสารโบราณต่าง ๆ ยังมีคำว่า พิดน และกระจับปี ใช้ควบคู่กันมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์

บทบาทหน้าที่ของกระจับปีในอดีต

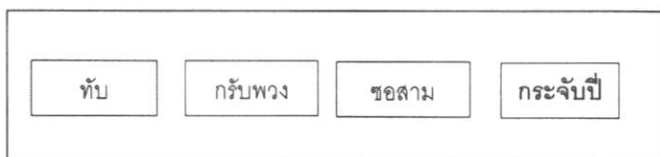
กระจับปี มีปรากฏหลักฐานแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕ : ๓) พร้อมกับวงขับไม้ ซึ่งวงขับไม้นั้นมีจำนวนเครื่องดนตรีเพียง ๒ ชนิดที่ใช้บรรเลงร่วมกับคนขับร้อง ได้แก่ ซอสามสาย และบันฑะแวว ต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นวงมโหรีเครื่องสี่ในสมัยอยุธยา ซึ่งประกอบด้วย ซอสามสาย กระจับปี ทับ และกรับพวง นับเป็นวงมโหรีชนิดแรกที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ต่อมาได้พัฒนารูปแบบการบรรเลงรวมวงโดยเพิ่มเครื่องดนตรีจำนวน ๒ ชิ้น ได้แก่ รำมะนา และขลุ่ยในสมัยอยุธยานั่นเอง แล้วเรียกววงมโหรีชนิดนี้ว่า วงมโหรีเครื่องหกดังหลักฐานที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ภาพจิตรกรรม

๑๗๐ ศิลปวิทย์ กิ่งแก้ว

ฝาผนัง และภาพจิตรกรรมจากสมุดไทยที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

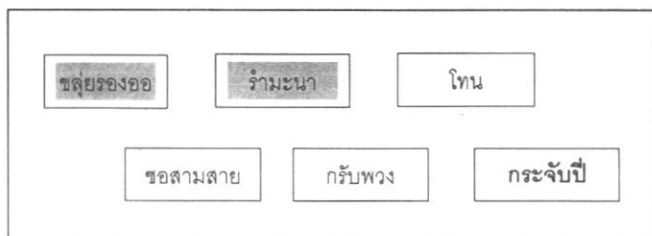
กระຈັບປີ້ใช้บรรเลงขับกล่อมเรื่อยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยได้นำมาบรรเลงร่วมกับดนตรีชนิดอื่นบ้างตามโอกาสและความเหมาะสม ต่อมาได้พัฒนาเป็นวงมโหรีเครื่องแปด ในสมัยรัชกาลที่ ๑ วงมโหรีเครื่องเก้าในสมัยรัชกาลที่ ๒ วงมโหรีเครื่องสิบสองในสมัยรัชกาลที่ ๓ และวงมโหรีเครื่องสิบสี่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และได้ยกเลิกการบรรเลงกระຈັบປີ້ในวงมโหรีในสมัยรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากรูปแบบการผสมวงที่เปลี่ยนไปเมื่อนำ ซอด้วง ซออู้ มาร่วมบรรเลงในวงมโหรีแล้วทำให้เสียงของกระຈັบປີ້นั้นเบาลงไป การใช้กระຈັบປີ້ในวงดังกล่าวจึงได้เสื่อมคลายลงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา บทบาทของกระຈັบປີ້ในวงมโหรีจึงหมดลงไปโดยปริยาย ดังแผนผังแสดงวงมโหรีประเภทต่าง ๆ ต่อไปนี้

๑. **วงมโหรีเครื่องสี่** คือ วงมโหรีที่รวมเอาการบรรเลงพิณ และการขับไม้ ซึ่งมีมาแต่โบราณมารวมกับเครื่องดนตรีอีก ๒ ชนิดคือ ทับและกรับพวงทำให้เกิดวงมโหรีเครื่องสี่ขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยา รวมมีเครื่องดนตรี ๔ ชิ้น คือ กระຈັบປີ້ซอสามสาย ทับ (ปัจจุบันเรียกว่า โทน) เป็นเครื่องควบคุมจังหวะ และกรับพวง (ผู้ขับร้องเป็นผู้ตีกรับพวง) ดังแผนผัง

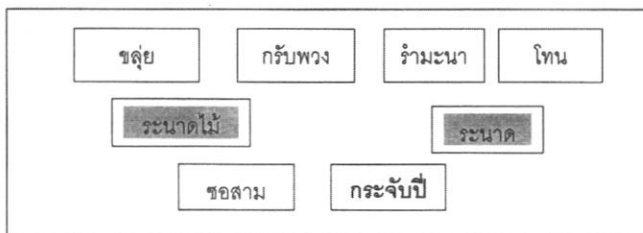
แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องสี่

๒. **วงมโหรีเครื่องหก** คือ วงมโหรีเครื่องสี่ซึ่งเพิ่มเครื่องดนตรีอีก ๒ อย่าง คือ รำมะนา สำหรับตีกำกับจังหวะคู่กับทับ และขลุ่ยระนาด สำหรับเป่าดำเนินทำนอง นับเป็นการบรรเลงที่มีเครื่องดนตรีครบทั้งดีด สี ดี และเป่า เป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังแผนผัง

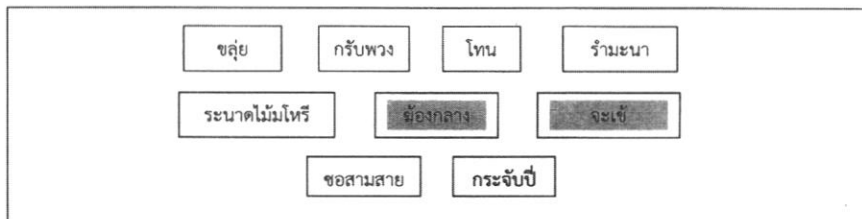
แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องหก

๓. วงมโหรีเครื่องแปด คือ วงมโหรีที่ได้เพิ่มเครื่องดนตรีเข้าไปในวงมโหรีเครื่องหกอีกจำนวน ๒ ชนิด คือ ระนาดไม้มโหรีและระนาดแก้ว เกิดขึ้นในต้นสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังแผนผัง

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องแปด

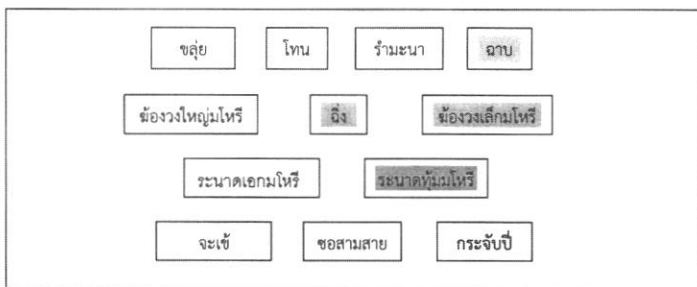
๔. วงมโหรีเครื่องเก้า คือ วงมโหรีในสมัยรัชกาลที่ ๒ ที่ได้เพิ่มเครื่องดนตรีเข้าไปในวงมโหรีเครื่องแปดอีกจำนวน ๒ ชนิดคือ จะเข้ และได้นำเอาระนาดแก้วออกแล้วนำฆ้องกลาง (มโหรี) เข้ามาบรรเลงแทน รวมมีเครื่องดนตรีทั้งหมดในวง ๙ ชนิด ดังแผนผัง

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องเก้า

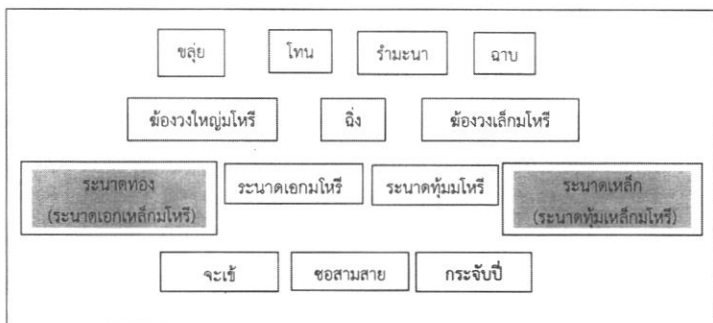
๑๗๒ สิทธิบัตร กิ่งแก้ว

๕. วงมโหรีเครื่องสิบสอง คือ วงมโหรีในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่ได้เพิ่มเครื่องดนตรีเข้าไปในวงมโหรีเครื่องเก้าอีกจำนวน ๓ ชนิดคือ ระนาดทุ้ม ข้องวงเล็กมโหรี และฉาบ รวมมีเครื่องดนตรีทั้งหมดในวง ๑๒ ชนิด นอกจากนี้ยังได้ใช้ฉิ่งแทนกรับพวงให้เสียงจังหวะดังขึ้น ดังแผนผัง

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องสิบสอง

๖. วงมโหรีเครื่องสิบสี่ คือ วงมโหรีในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ได้เพิ่มเครื่องดนตรีเข้าไปในวงมโหรีเครื่องสิบสองอีกจำนวน ๒ ชนิดคือ ระนาดทอง (ระนาดเอกเหล็กมโหรี) และระนาดเหล็ก (ระนาดทุ้มเหล็กมโหรี) รวมมีเครื่องดนตรีทั้งหมดในวง ๑๔ ชนิด ดังแผนผัง

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องสิบสี่

จากแผนผังประเภทของวงมโหรีประเภทต่าง ๆ สามารถสรุปให้เห็นพัฒนาการการผสมวงมโหรีของไทยในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นตารางได้ดังนี้

สมัย	ประเภทวงมโหรี	เครื่องดนตรี											
		กระจับปี่	ซอสามสาย	กับพวง	ทับ/โหม	ระนาด	ซอด้วง	ระนาดแก้ว	ระนาดเอกมโหรี	ฆ้องวงใหญ่มโหรี	จะเข้	ระนาดทุ้มมโหรี	ฆ้องวงเล็กมโหรี
อยุธยา	เครื่องสี่	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-
อยุธยา	เครื่องหก	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-
รัชกาลที่ ๑	เครื่องแปด	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-
รัชกาลที่ ๒	เครื่องเก้า	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	-	-
รัชกาลที่ ๓	เครื่องสิบสอง	✓	✓	-	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓
รัชกาลที่ ๔	เครื่องสิบสี่	✓	✓	-	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓
รัชกาลที่ ๕	เครื่องสิบสอง	-	✓	-	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓

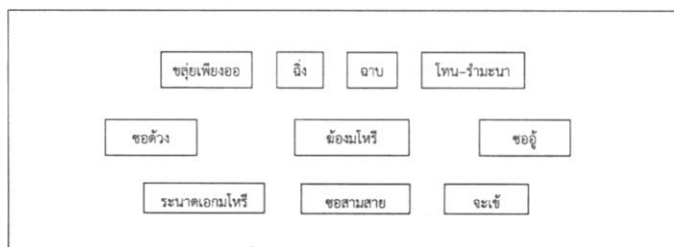
ตารางแสดงพัฒนาการการผสมวงมโหรีของไทยในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากตารางแสดงพัฒนาการการผสมวงมโหรีของไทยในช่วงสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นทำให้ทราบว่ากระจับปี่เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในวงมโหรีมาแต่เดิมพร้อมกับซอสามสาย อันเป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงขับกล่อมเฉพาะพระมหากษัตริย์ในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น และมีการพัฒนารูปแบบวงมโหรีโดยการเพิ่มเครื่องดนตรีให้มากขึ้นเป็นลำดับ แสดงให้เห็นว่ามโหรีนั้นมีได้นำเครื่องสายจำพวก ซอด้วงและซอด้วง เข้ามาร่วมบรรเลงด้วยเลย หากจะบรรเลงก็เป็นวงเครื่องสายมิได้เสียกว่าวงมโหรี มีแต่เพียงจะเข้เท่านั้นที่เป็นเครื่องสายอีกประเภทหนึ่งที่ได้เข้าร่วมบรรเลงในวงมโหรีในสมัยรัชกาลที่ ๒ สันนิษฐานได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๒ อาจจะหาผู้บรรเลงได้น้อยแล้วรวมทั้งข้อจำกัดเรื่องน้ำหนักที่มากเกินไปสำหรับผู้บรรเลงที่เป็นสตรีฝ่ายในและเสียงที่เบาของกระจับปี่ จึงจำเป็นต้องให้จะเข้บรรเลงร่วมในวงมโหรีด้วยและต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ กระจับปี่ก็ได้หมดหน้าที่ในวงมโหรีไปในที่สุด

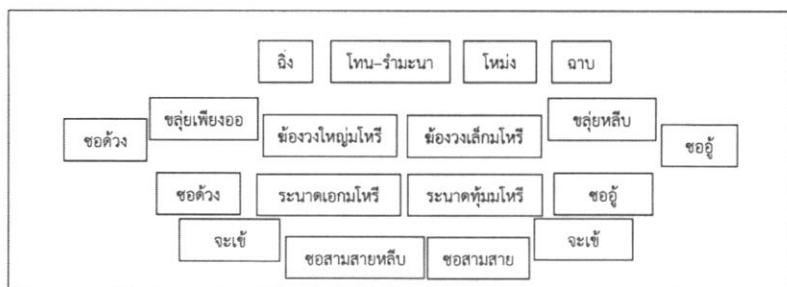
เมื่อกระจับปี่ได้ลดบทบาทไปในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว ก็ได้เกิดการผสมวงดนตรีไทยในรูปแบบใหม่โดยการนำวงปี่พาทย์มาบรรเลงร่วมกับวงเครื่องสายไทย แล้วเพิ่มซอสามสายซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่บรรเลงในวงมโหรีมาบรรเลงร่วมด้วย เกิดเป็นวงมโหรี

๑๗๔ ศิลปวิทย์ กิ่งแก้ว

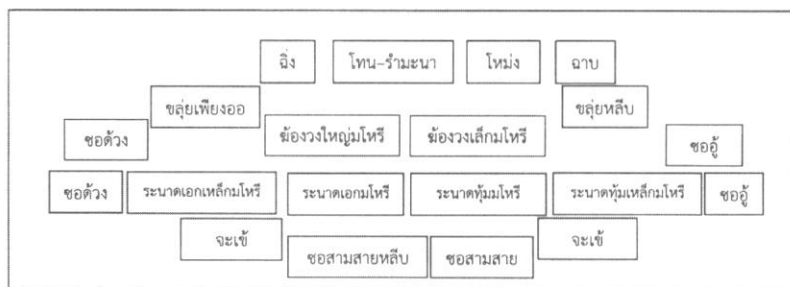
รูปแบบใหม่ที่ต่างกับวงมโหรีแบบโบราณนับถึงปัจจุบันรวม ๓ ประเภท ได้แก่ วงมโหรีเครื่องเดียว (เครื่องสิบ) วงมโหรีเครื่องคู่ และวงมโหรีเครื่องใหญ่* ดังแผนผังแสดงให้เห็นความแตกต่างของการผสมวงมโหรี ทั้ง ๓ ประเภท ดังนี้

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องเดียวในปัจจุบัน (วงมโหรีเครื่องสิบ)

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องคู่ในปัจจุบัน

แผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีเครื่องใหญ่ในปัจจุบัน

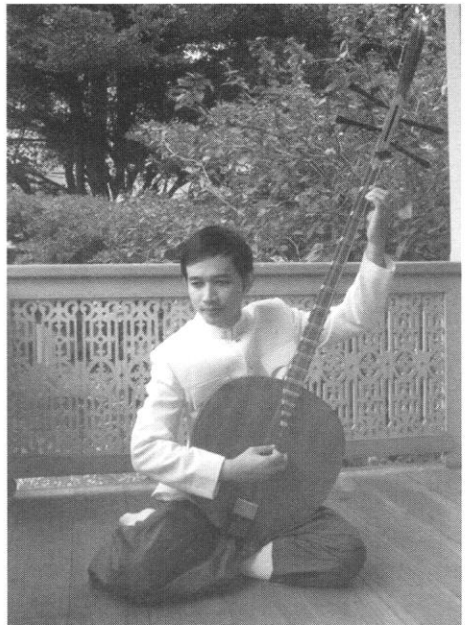
* รายละเอียดดูจาก ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๕). สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์. นนทบุรี : สหพิมพ์ринตัง. หน้า ๑๒๔-๑๒๘

จากแผนผังแสดงตำแหน่งวงมโหรีทั้ง ๓ ประเภทข้างต้น ทำให้เห็นพัฒนาการของการผสมวงมโหรีและแนวคิดของสังคีตอาจารย์ในอดีตที่ท่านยังคงรักษาอัตลักษณ์ของมโหรีที่มีการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เช่น การปรับลดขนาดของเครื่องเป่าพาทย์ให้มีขนาดย่อมลงกว่าเดิม การคงเครื่องดนตรีที่มีมาแต่เดิมในวงมโหรีไว้ เช่น โทนและรำมะนา ถึงแม้ว่าจะมีขนาดใหญ่และมีเครื่องดนตรีจำนวนมากขึ้นเพียงใดก็ตามซอสามสายก็ยังคงเป็นเครื่องดนตรีสำคัญในวงมโหรี หากขาดเครื่องดนตรีชิ้นนี้ไปวงดนตรีนั้นก็จะขาดอัตลักษณ์ความเป็นมโหรีลงไปอย่างสิ้นเชิง

บทบาทของกระจับปี่ในปัจจุบัน

แม้ว่ากระจับปี่ได้หมดบทบาทในการบรรเลงในวงมโหรีหลวงไปแล้วก็ตามต่อมารกรมศิลปากร ได้นำกระจับปี่มาฟื้นคืนโดยมีแนวคิดจัดสร้างระบำโบราณคดี ๕ สมัย ได้แก่ สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยเชียงแสน และสมัยสุโขทัย ซึ่งอาจารย์มนตรี ตราโมท เป็นผู้ประพันธ์ทำนอง และได้สร้างแบบแผนการแสดงระบำขึ้นใหม่ โดยมีกระจับปี่บรรเลงร่วมอยู่พร้อมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ด้วยในระบำโบราณคดี ๓ สมัย ได้แก่ ระบำโบราณคดีสมัยศรีวิชัย ระบำโบราณคดีสมัยลพบุรี และระบำโบราณคดีสมัยสุโขทัย

ถึงแม้ว่าจะนำกระจับปี่มาร่วมบรรเลงประกอบการแสดงระบำโบราณคดีของกรมศิลปากรดังกล่าวแต่ในปัจจุบันก็มีได้นำกระจับปี่มาบรรเลงตามแบบแผนที่อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้วางไว้ เพียงแต่นำทำนองมาบรรเลงด้วยวงเป่าพาทย์ไม้นวม หรือ

วงดนตรีประเภทอื่น ๆ ที่สามารถนำมาบรรเลงได้สะดวกเท่านั้น จึงทำให้กระจับปี่สูญ
สลายหมดบทบาทหน้าที่ในวัฒนธรรมดนตรีราชสำนักอย่างแท้จริง

ถึงแม้ว่ากระจับปี่ได้หมดหน้าที่ในการบรรเลงลงไปแล้ว แต่ยังมีสถาบัน
อุดมศึกษาชั้นนำบางแห่ง เช่นสาขาวิชาสังคีตศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยสังคีต คณะ
อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ได้เปิดสอนเป็น
รายวิชามหรีและเพลงเห่กล่อม ในหลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาสังคีตศิลป์ไทย
ในฐานะผู้สอนในรายวิชานี้ จึงได้วิจัยวิธีสร้างกระจับปี่แบบโบราณ ซึ่งพบว่ายังมีผู้ที่
สามารถสร้างกระจับปี่แบบโบราณได้ คือ คุณบุญรัตน์ ทิพย์รัตน์ ชาวจังหวัดเชียงใหม่
เพราะได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการสร้างกระจับปี่จาก คุณภาวาส บุญนาค อดีต
รองราชเลขาธิการสำนักพระราชวัง นับเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดการสร้างและ
การบรรเลงกระจับปี่อันเป็นเครื่องดนตรีที่เก่าแก่ที่อยู่คู่กับราชสำนักสยามอย่างน้อย
มาแต่ครั้งสมัยอยุธยาเป็นราชธานีให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติต่อไป

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๔๐). จิตรกรรมฝาผนัง : นิทานชาดก (พระเจ้า
๕๐๐ ชาติ). กรุงเทพฯ : ครูสภา.

กรมศิลปากร. (๒๕๔๕). วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (๒๕๔๕). วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๓. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มิ.ย. (๒๕๕๘) ๑๗๗

กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๓๕). **ดุริยางค์
ผสมานศิลป์**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

กิตติ วัฒนะมหาตม์. (๒๕๔๙). **ตรีเทวปกรณ์ พระคเณศ พระลักษมี พระสรสวดี
พิมพ์ครั้งที่ ๔**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.

คุณานุสรณ์. (๒๕๒๖). “ภาพพระบำไโบราณคดี”. กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์จำกัด. (พิมพ์
เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพนางลมูล ยมะคุปต์ ต.ม.
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพฤหัสบดีที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๖).

โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย. (๒๕๔๒). **สมุดข่อย**. กรุงเทพฯ : ครูสภา.

จารึกในประเทศไทยเล่ม ๓ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖. (๒๕๒๙). กรุงเทพฯ :
หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.

จิตรกรรมฝาผนังวัดคงคาราม. (๒๕๕๔). กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. “กระบี่ปี” วารสารถนนดนตรี. (๒ มิถุนายน ๒๕๓๑) : ๘๐-๘๕.
_____. (๒๕๔๒). **สังคตินิยมว่าด้วยดนตรีไทย**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้ง
เฮ้าส์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกระยา. (๒๕๑๖). **ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์**. กรุงเทพฯ
: กรมศิลปากร (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายมี ทรัพย์เย็น
ณ เมรุวัดระฆังโฆสิตาราม ๑๐ มกราคม ๒๕๒๖).

_____. (๒๔๖๓). **ประชุมบทมโหรี**. พระนคร : ไสภณพิพรรฒธนากร.

_____. (๒๕๔๘). **ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์**. พระนคร : ไสภณพิพรรฒ
ธนากร.

บรรดเลย์, แดนป็ช. (๒๕๑๔). **อักษรอาณานศรัปท์**. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา.

ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. (๒๕๔๘). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ผาสุข อินทวราฐ. (๒๕๔๕). **สว่าง เลิศฤทธิ์, บรรณธิการ. โบราณคดีและประวัติ
ศาสตร์ในประเทศไทย : ฉบับคู่มือครูสังคตศึกษา**. กรุงเทพฯ : ภาควิชา
โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พงษ์ศิลป์ อนุรัตน์. (๒๕๕๐). **ปฐมบทดนตรีไทย**. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (๒๕๕๔). **มโหรีวิจักษ์**. กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์
จำกัด.

๑๗๘ ศิลปวิญญ์ กิ่งแก้ว

พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชธนะ เล่ม ๑. (๒๕๑๗). กรุงเทพฯ : จง
เจริญการพิมพ์.

พระคลัง หน, เจ้าพระยา. (๒๕๔๘). **กากีคำกลอน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (๒๕๔๗). **อิเหนา เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ : คุรุ
สภา.

พระปิฎกจุฬารักษ์. (๒๕๒๗). **มิลินทปัญหา**. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.

พระมหารัชมรรคาที่ ๑ ลิไทย. (๒๕๕๕). **หนังสือชุดภาษาไทยเรื่อง ไตรภูมิภ
หรือไตรภูมิพระร่วง**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.

พูนพิศ อมาตยกุล. (๒๕๕๒). **เพลง ดนตรี และนาฏศิลป์ จากสาส์นสมเด็จพระ**. กรุงเทพฯ :
เรือนแก้วการพิมพ์.

มนตรี ตราโมท. (๒๕๐๗). **ศัพท์สังคีต**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.

_____. (๒๕๑๓). **ประวัติดนตรีไทยสมัยกรุงสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์**
พิมพ์แจกในงานอนุสรณ์ ฌาปนกิจศพนางราชทัณฑพิทักษ์ (ล้วน อัสตดวาลี).
(ม.ป.ท.).

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๔). **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา โคลง**
ยวนพ่าย. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. (๒๕๔๕). **สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ฉบับ**
ราชบัณฑิตยสถาน. นนทบุรี : สหมิตรพรินต์.

_____. (๒๕๕๐). **กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒**.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

วรรณภา พรหมทอง. (๒๕๕๐). **กรรมวิธีการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกุล**.
ศป.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารสำเนา.

ศิลาจารึก. (๒๕๔๘). **ประชุมจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินต์แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

สุนทรภู่. (๒๕๑๗). **พระอภัยมณี**. กรุงเทพฯ : บรรณาการ.

สมเด็จพระกรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (๒๕๐๘). **ปฐมสมโพธิกถา**. พระนคร : โรงพิมพ์
เลี้ยงช้าง.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มิ.ย. (๒๕๕๘) ๑๗๙

สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๒. (๒๕๔๒). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

สิริรัตน์ ประพัฒน์ทอง. (๒๕๓๕). การศึกษาเครื่องดนตรีจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๔๒). ร้องรำทำเพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม. กรุงเทพฯ : พิมพ์ศรีพันธุ์ ตั้ง เต็นเตอร์ จำกัด.

สุนทรภู่. (๒๕๒๙). ภาพยี่เรือพระไชยสุริยา. กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย.

สุริยา สมุทคุปต์ และคนอื่น ๆ. (๒๕๓๕). หนังสือประโมทัยของอีสานการเผยแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อุดม อรุณรัตน์. (๒๕๒๖). ดุริยางคดนตรีจากพระพุทธรูปศาสนา. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Caswell, J. A dictionary of the Siamese Language. Copied and enlarged by J.H.Chandler. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

Guillon, Emmanuel. (2001). CHAM ART. Bangkok : Amarin Printing and Publishing Public Co. Ltd.

Henry Ginsburg. (2000). THAI ART AND CULTURE. London : The British Library Board.

Jenner, Philip N. (2009). A dictionary of pre-Angkorian Khmer. Edited by Doug Cooper. Canberra : Pacific Linguistics, Research School of Pacific and Asian Studies, The Australian National University.

Weigl, Christopher. (2014). Angkor Wat [Online]. Access 22 May 2014. Available from <http://www.urbantravelblog.com/wp-content/uploads/2012/02/Angkor-wat-gods.jpg>